

ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅՆՈՒՅՑՅՈՒՆԸ

Հողվածում դատական քննության հրապարակայնության սկզբունքի իրավական բնույթը և գործողության շրջանակները բացահայտվել են Արցախի Հանրապետության դատավարական իրավունքի բոլոր ճյուղերում՝ համալիր կերպով, պարզաբանվել է այդ սկզբունքի կարևոր նշանակությունը արդարադատության իրականացման գործում: Ընդգծվել է հրապարակայնության սկզբունքի կոնվենցիոն և սահմանադրաիրավական կարգավիճակը, հիմնավորվել, որ այդ սկզբունքն իրացվում ու դիմադրվում է գարգացում է ապրում նորանկախ և ժողովրդավարական պետություն հանդիսացող Արցախի Հանրապետությունում:

Ցույց են տրվել տեսական և կիրառական բնույթի հիմնախնդիրները, ներկայացվել Արցախի Հանրապետության՝ դատական քննության հրապարակայնությունը կարգավորող օրենսդրության ու դատական պրակտիկայի կատարելագործմանն ուղղված առաջարկներ:

Բանալի բառեր: Արցախի Հանրապետության դատավարական իրավունք, դատական քննության հրապարակայնության սկզբունք, դոնբաց դատական նիստ, դատական ակտերի հրապարակում, դատական քննության հրապարակայնության սահմանափակում, դոնփակ դատական նիստ, լրագրողներ, դատական նիստի կամ դրամի մասի ֆիքսում, տեղեկություններ ստանալու իրավունք, արդարադատության շահ:

Դատական քննության հրապարակայնությունը պատմականորեն փոխարինել է գաղտնի (դոնփակ) դատավարությանը: Դատական քննության հրապարակայնության սկզբունքը Ռուսաստանում, որի կազմում 19-րդ դարի սկզբում հայտնվել են նաև Հայաստանն ու Արցախը, առաջին անգամ իր օրենսդրական ամրագրումը ստացել է 1864 թվականին՝ Դատական կանոնագրքերում, այդ ժամանակներում էլ դատավարագիտության մեջ տրվել է դրա՝ հիերարխի դասական բնորոշումը: Այն է՝ հրապարակայնությունը հանրության համար դատական նիստերի մատչելիությունն է, ինչպես նաև անորոշ շրջանակի անձանց համար դատական ակտերին ծանոթանալու հնարավորությունը:¹ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր 11.04.2012թ. ՄԴՈ-1020 որոշմամբ, անդրադառնալով հրապարակայնության սկզբունքին,՝ արձանագրել է. «...դատավարության հրապարակայնությունն առաջին հերթին նշանակում է հասարակական վերահսկողության իրականացման հնարավորություն դատավարության և դատարանի ընդունած ակտերի նկատմամբ»:

Դատական քննության հրապարակայնությունը սահմանադրական սկզբունք է: «Արդար դատաքննության իրավունքը» վերտառությամբ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին համահունչ, սահմանում է, որ յուրաքանչյուր

¹ Sté u, օրինակ, Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства, т.1, СПб, 1874, էջ 374:

ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու համար անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք² :

Դատական քննության հրապարակայնության սկզբունքի վերաբերյալ ընդհանուր կանոն առկա է դատական իշխանության և դրա գործունեության կազմակերպումը կարգավորող ԱՀ դատական օրենսգրքում (ընդունվել է 21.07.2017թ.), իսկ սկզբունքն առարկայացվել է դատավարական օրենսգրքերում՝ ԱՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում (ընդունվել է 17.12.2008թ.), ԱՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում (ընդունվել է 17.12.2008թ.): Սակայն այդ դատավարական օրենսգրքերը, ընդունված լինելով Սահմանադրության ընդունումից շատ ավելի շուտ, Սահմանադրության ու Դատական օրենսգրքերի վերոնշյալ դրույթներին որոշ դեպքերում չեն համապատասխանում:

Քրեական գործերով դատական քննության հրապարակայնությունը սահմանված է ԼՂՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ հոդվածով, քաղաքացիական գործերով՝ ԼՂՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ, 105-րդ, 160-րդ հոդվածներով: Հրապարակայնությունը ԼՂՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով ուղղակիորեն սահմանված չէ, սակայն իրացվում է ԼՂՀ Վարչական դատավարության օրենսգրքի (ընդունվել է 17.12. 2008թ.) 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն վարչական դատավարության կարգը սահմանվում է նաև ԱՀ դատական օրենսգրքով, իսկ օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ԼՂՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով:

Դատական քննության հրապարակայնությունն ապահովվում է դռնբաց դատական նիստ անցկացնելով: Արցախի Հանրապետության դատարաններում դատական նիստերը դռնբաց են: Դռնբաց դատական նիստում կարող է ներկա լինել յուրաքանչյուր քաղաքացի, այդ թվում զանգվածային լրատվական միջոցների ներկայացուցիչներ(լրագրողներ): Ցանկացողները դատարաններում գտնվող գործերի, գործը քննող դատարանի, կողմերի, նիստերի ժամանակացույցի, գործի շարժի մասին տեղեկությունները կարող են ստանալ ԱՀ դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայքում:

Դատավարության մասնակիցները և դռնբաց դատական նիստին ներկա այլ անձինք իրավունք ունեն կատարելու գրառումներ, սղագրություն, ձայնագրություն, ինչի համար դատարանի թույլտվությունը չի պահանջվում: Դատարանի թույլտվությունն

² Արցախի (Լեռնային Ղարաբաղի) Հանրապետությունը միջազգային փաստաթղթերին միանալու հնարավորությունից զրկված է՝ դեռևս չճանաչված լինելու պատճառով: Այնուամենայնիվ, հանրապետության դատարանները, որպես ժողովրդավարական պետության դատարաններ, կազմավորվելուց անմիջապես հետո սկսել են կիրառել Եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներն ու ղեկավարվել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներով: 2015 թվականի ապրիլի 15-ին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Գերագույն դատարանը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Նախագահի դիմումի հիման վրա քննության առնելով Եվրոպական կոնվենցիայում ամրագրված դրույթների՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը, որոշել է, որ դրանք համապատասխանում են Սահմանադրությանը(ԼՂՀ Ազգային ժողովի կողմից օրենքն ընդունվել է 20.04.2015թ., ԼՂՀ Նախագահի կողմից վավերացվել՝ 15.05.2015 թ.):

անհրաժեշտ է միայն դատական նիստի կամ դրա մի մասի կինո և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև հեռարձակումը ռադիոյով, հեռուստատեսությամբ կամ հեռահաղորդակցության կապի այլ միջոցով կատարելու դեպքում՝ կողմերի համաձայնությամբ³:

Դատական քննության հրապարակայնությունը ենթադրում է նաև դատավարության արդյունքների հրապարակում դատական նիստի ընթացքում ու պաշտոնական հրապարակում: ԼՂՀ դատական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանի վերջնական (եզրափակիչ), իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև այլ դատական ակտերը ենթակա են հրապարակման: Դատական նիստի ընթացքում հրապարակելու դեպքում հրապարակվում է դատական ակտի եզրափակիչ մասը: Գործը քննող դատարանի, կողմերի, գործի էության, նիստերի ժամանակացույցի, գործի շարժի մասին տեղեկություները, վերջնական (եզրափակիչ) դատական ակտերը պարտադիր հրապարակվում են Արցախի Հանրապետության դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայքում, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Անձնական կյանքի տվյալներ, կենսաչափական և հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալներ, ինչպես նաև երեխայի անձնական տվյալներ պարունակող դատական ակտերը հրապարակվում են այդ անձնական տվյալներն ապանձնավորված: Վարույթ ընդունված վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքում Գերագույն դատարանի կայացրած որոշումները ենթակա են պարտադիր հրապարակման նաև «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրում /3-րդ, 6-րդ, 8-րդ կետեր/:

Դատական նիստում դատական ակտի հրապարակման ժամանակ դատավորի հատուկ կարծիքի առկայության մասին հայտարարվում է, սակայն այն չի հրապարակվում⁴:

Ինչու⁵ է անհրաժեշտ հրապարակային դատական քննությունը:

Դատական քննության հրապարակայնությունը դատավարության ժողովրդավարական ձևի բաղադրիչներից մեկն է, արդար դատաքննության իրավունքի կարևոր բաղադրատարր ու ապահովում է արդարադատության մատչելիությունը և թափանցիկությունը: Հանրությունը հետամուտ է դատական իշխանության բնագավառում խորապես տեղեկացված լինելուն:

Հրապարակայնությունը դատավորների անկախության սկզբունքի կարևոր երաշխիքներից է. հրապարակայնության պայմաններում դժվար է ազդել դատավորի վրա, ինչը երաշխավորում է վերջինիս անկախությունը և անձեռնմխելիությունը: Այն ունի նաև դաստիարակչական նշանակություն:

³ Իսկ եթե կողմերը համաձայն չեն՝ Մեր կարծիքով՝ եթե դատարանը գտնում է, որ դատական նիստի կամ դրա մի մասի կինո և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև հեռարձակումը ռադիոյով, հեռուստատեսությամբ կամ հեռահաղորդակցության կապի այլ միջոցով չեն հանգեցնի դատավարության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի խախտմանը, ապա նա չպետք է կաշկանդված լինի դատավարության մասնակիցների սուբյեկտիվ և չփաստարկված պատճառաբանություններով, ուստի հարցն անհրաժեշտ է կարգավորել օրենսդրորեն:

⁴ ՀՀ դատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված է, որ հատուկ կարծիքը հրապարակվում է դատական ակտի հետ միաժամանակ:

Հրապարակայնությունը դատավորների, դատավարության մասնակիցների վրա դրական ազդեցություն է ունենում նրանց կողմից օրենսդրության նորմերը պահպանելու, իրենց պարտականությունները բարեխղճորեն կատարելու առումով, ինչն իր հերթին գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության, օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված դատական ակտերի կայացման նախադրյալ է:

Միայն հրապարակային դատաքննության ժամանակ է հնարավոր կողմերի իրական մրցակցությունը:

Հրապարակայնությունը տեղեկություններ ստանալու սահմանադրական իրավունքի երաշխիք է:

Դատական քննության հրապարակայնությունը մեծ նշանակություն ունի նաև բնակչության իրավագիտակցության բարձրացման գործում. քաղաքացիները հնարավորություն են ստանում հետևելու արդարադատության իրականացմանը, ծանոթանալու գործող իրավունքին և այլն:

Դատական քննության հրապարակայնությունը կարող է սահմանափակվել և անցկացվել դռնփակ դատական նիստ, որտեղ կողմնակի անձանց մուտքը չի թույլատրվում: Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ն մասի համաձայն՝ մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ դրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ՝ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը: Փոքր ինչ այլ ձևակերպում, ակայն ըստ էության նույն բովանդակությունն ունեն նաև ԱՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և ԱՀ դատական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ինչը չի կարելի ասել ԼՂՀ դատավարական օրենսգրքերի համապատասխան դրույթների մասին:

Գ. Ս. Կոստանյանն իրավացիորեն գտել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը չի բացարձակապես սահմանում դատական քննության հրապարակայնության սկզբունքը և նախատեսում է որոշակի սահմանափակումներ, որոնցից հետևում է, որ ամեն մի գործով դատական նիստը կամ դրա մի մասը ոչ հրապարակային անցկացնելու հարցի լուծումը թողնվում է դատարանին: Վերջինս որոշում կայացնելիս պետք է հաշվի առնի պաշտպանվող սոցիալական արժեքների կարևորությունը՝ ինչպես անհատի, այնպես էլ հասարակության և պետության համար: Ամեն դեպքում, այդ որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված: Ոչ հրապարակային դատավարություն անցկացնելու միակ հիմքը հանգում է նրան, որ հրապարակայնությունը կարող է վնասել բարոյականությանը, հասարակական կարգին, ազգային անվտանգությանը, անչափահասների շահերին, մասնավոր կյանքին և արդարադատության շահերին: Այս հիմքերն ունեն գնահատողական բնույթ, և հետևաբար, պետություններն ունեն որոշակի հայեցողության դրսևորման հնարավորություն⁵: Ի դեպ, 2018 թ. ընդունված ՀՀ քաղաքացիական

⁵ *Տե՛ս Կոստանյան Գ. Ս. Պետության հայեցողության հիմնախնդիրները սահմանադրաիրավական և կոնվենցիոն կարգավորումների համատեքստում, իրավաբանական գիտությունների դոկտորի*

դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրվել է, որ դատավարության մասնակիցների մասնավոր կյանքի, ներառյալ՝ առևտրային գաղտնիքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ գործը կամ դրա մի մասը կարող է քննել դռնփակ դատական նիստում: Այսինքն՝ համապատասխանեցվել է կոնվենցիոն նորմին: Թվարկված հանգամանքները, որպես հրապարակային դատաքննությունը սահմանափակելու հիմք, նախատեսված են նաև ՀՀ 2021թ. քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 3-րդ մասում: Անհրաժեշտ է համապատասխան փոփոխություններ կատարել նաև ԱՀ դատավարական օրենսգրքերում, ավելի ճիշտ կլինեք ընդհանրապես նոր օրենսգրքերի ընդունումը:

Դռնփակ դատական նիստի պարագայում հրապարակայնության սկզբունքի գործողությունը դրսևորվում է նրանում, որ դատական ակտերը հրապարակվում են: Դրանցում չպետք է տեղ գտնեն այնպիսի տվյալներ, որոնք հիմք են ծառայել դատական նիստը դռնփակ անցկացնելու համար:

Գործը կամ դրա մի մասը դռնփակ նիստում քննելու հարցը լուծվում է դռնփակության պայմաններում: Գործը կամ դրա մի մասը դռնփակ նիստում քննելու մասին դատարանը կայացնում է պատճառաբանված որոշում:

Գործը կամ դրա մի մասը դռնփակ նիստում քննելու դեպքում ունեն ներկա լինելու դատական նիստերի քարտուղարը, գործին մասնակցող անձինք, նրանց ներկայացուցիչները, դատական կարգադրիչները, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև վկան, փորձագետը, մասնագետը և թարգմանիչը: Նշված անձինք դատարանի կողմից ստորագրություն վերցնելու միջոցով նախագուշացվում են օրենքով պահպանվող գաղտնի տեղեկությունները չհրապարակելու և սահմանված կարգի խախտմամբ օգտագործելու համար պատասխանատվության մասին:

Դռնփակ դատական նիստում գործի քննությունն իրականացվում է դատավարության կանոնների պահպանմամբ:

Դռնփակ դատական նիստում տեսաձայնային հեռահաղորդակցության միջոցների կիրառումն արգելվում է:

Դռնբաց դատական նիստը կարող է իրականացվել ինչպես գրավոր, այնպես էլ բանավոր ընթացակարգի կիրառմամբ: Հրապարակայնության սկզբունքը ենթադրում է ինչպես գրավոր, այնպես էլ բանավոր ընթացակարգի /բանավոր լսումների/ կիրառում⁶: Այն իրացվում է նաև պարզեցված վարույթներում:

Դատարանի վերջնական (եզրափակիչ), իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև այլ դատական ակտերը ենթակա են հրապարակման անկախ դատական քննության անցկացման ձևից:

Հրապարակայնության սկզբունքի խախտումը համարվում է, արդյոք, դատավարական օրենքի էական խախտում և դատական ակտի բեկանման հիմք: Այս հարցը ԱՀ դատավարական օրենսդրությամբ ուղղակիորեն կարգավորված չէ: ԱՀ դատական

գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Երևան 2017:

⁶ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 11.04.2012թ ՍՂՈ -1020 և 02.04.2019թ. ՍՂՈ -1452 որոշումները:

պրակտիկայում դատական ակտի բեկանման նման դեպք չի արձանագրվել⁷:

Արդարադատության շահը այն բարձրագույն նպատակն է, որին ձգտում է դատական համակարգը: Դատական նիստում ներկա լինելու, դատական քննության ընթացքի ֆիքսման իրավունքների չարաշահումները համարվում են դատական նիստի կարգի խախտումներ, որոնց դեպքում դատարանի կողմից կարող են կիրառվել օրենսդրությամբ նախատեսված սանկցիաներ:

Դատարանը պարտավոր է հարգել դատավարության հրապարակայնության սկզբունքը: Մեծ է զանգվածային լրատվամիջոցների դերը դատական իշխանության հանդեպ վստահության ձևավորման և ամրապնդման գործում: Դատավորների կողմից դիտավորությամբ այնպիսի պայմաններ ստեղծելը, որոնք կսահմանափակեն կամ կբացառեն հանրության, այդ թվում զանգվածային լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների մուտքը դռնբաց դատական նիստ կամ դրա ֆիքսմանը խոչընդոտելը, հիմք են դատավորների նկատմամբ կարգապահական միջոցներ կիրառելու համար՝ ԱՀ դատական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի ուժով:

Դատական նիստի ընթացքն օրենքով սահմանված կարգով արձանագրվում է: Հարկ է նշել, որ դատաիրավական բարեփոխումների շրջանակում վերջին տարիներին ԱՀ Գերագույն դատարանի, ԱՀ Վերաքննիչ դատարանի, ԱՀ Առաջին ատյանի դատարանի նստավայրերի դատական նիստերի դահլիճներում տեղադրվել ու գործում է դատական նիստերի ընթացքի ձայնագրման համակարգ: Ցավոք, 2021թ. սեպտեմբերի 27-ին Արցախի դեմ սանձազերծված 44-օրյա պատերազմը և դրա հետևանքները բացասական ազդեցություն թողեցին նաև դատաիրավական բարեփոխումների ընթացքի վրա, ներկայումս Ադրբեջանի վերահսկողության տակ են գտնվում ԱՀ Առաջին ատյանի դատարանի Հադրութի և Շուշիի նստավայրերը:

ГЛАСНОСТЬ СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА - ГРЕТА АРЗУМАНЯН - В статье были раскрыты правовая природа и пределы действия принципа гласности судебного разбирательства комплексно - во всех отраслях процессуального права Республики Арцах, а также разъяснено важное значение этого принципа в деле осуществления правосудия. Был подчеркнут конвенционный и конституционно-правовой статус принципа гласности и было обосновано, что этот принцип динамично развивается во вновь созданном и демократичном Республике Арцах.

Были показаны проблемы теоритического и практического характера и представлены предложения, направленные на усовершенствование законодательства, регулирующего гласность судебного разбирательства.

⁷ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը(2021թ.), որպես քրեադատավարական օրենքի էական խախտում ու դատական ակտի բեկանման հիմք, նախատեսում է քրեական վարույթի որևէ սկզբունքի խախտումը (362-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Ակնհայտ է, որ դա վերաբերում է նաև դատական քննության հրապարակայնության սկզբունքին: Ի դեպ, Ռուսաստանի Դաշնության դատական պրակտիկայում առաջին անգամ՝ 2021 թվականին արձանագրվել է դատաքննության հրապարակայնության սկզբունքի խախտման հիմքով դատավճիռների բեկանման երկու դեպք (տե՛ս http://rapsinews.ru/judicial_news/20210402/306924454.html):

Ключевые слова: процессуальное право Республики Арцах, принцип гласности судебного разбирательства, открытое судебное заседание, оглашение судебных актов, ограничение гласности судебного разбирательства, закрытое судебное заседание, журналисты, фиксация хода судебного заседания или его части, право на получение информации, интерес правосудия.

PUBLICITY OF PROCEEDINGS - GRETA ARZUMANYAN - The article reveals comprehensively the legal nature and limitation of publicity of proceedings principle in all the branches of procedural law of the Republic of Artsakh, as well as the importance of this principle in administration of justice. The author underlines the legal status of the publicity principle being conventional and constitutional. It was justified that this principle is being implemented and is developing dynamically in the newly independent democratic Republic of Artsakh.

Theoretical and practical problems were shown along with proposals aimed at improving the legislation which regulates the publicity of proceedings.

Key words: publicity of proceedings principle, open court, announcement of the judgement, limitation of publicity of proceedings, **procedural** law of the Republic of Artsakh, announcement of a judgement, closed proceed, publication of judicial acts, journalists, fixation of proceedings or of its part, right to receive information, interest of justice.